

УДК 373.091.33

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З МЕТОЮ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНІСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧНІВ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Вайло К.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті здійснено історичний аналіз розвитку змісту шкільної освіти у 60-70-х роках ХХ століття. Виокремлено основні завдання шкільництва у досліджуваний період. Зроблено спробу розкрити досягнення та недоліки освітньої політики в зазначений період. Досліджено проблему впливу навчального матеріалу на вибір методів навчання. З'ясовано практичні аспекти застосування методів навчання з метою удосконалення діяльнісних можливостей учнів.

Ключові слова: метод, діяльність, навчання, учні, освіта.

Постановка проблеми. Проблема методів навчання завжди була, є і буде актуальною, оскільки школа у певний період розвитку освіти висуває свої вимоги до них. Це стосується перш за все удосконалення методики навчання в умовах сьогодення, а удосконалення методів навчання неможливе без вивчення та аналізу передового вітчизняного педагогічного досвіду. Історія української освіти та школи свідчить, що такий досвід був нагромаджений і може бути корисним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі методів навчання присвячені роботи багатьох педагогів та методистів минулого століття, таких як З. Равкін, Б. Райков, Ф. Королев, А. Алексюк, В. Наталі, Є. Голант, М. Данилов, К. Ягодовський, Б. Всесвятський, Т. Корнейчик, М. Скаткін, С. Чавдаров та інші.

Частково проблема методів навчання розкрито у дослідженнях сучасних науковців: О. Антончук, Л. Вовк, О. Дона, Н. Коломієць, М. Рапаєвої, Т. Довженко, І. Колеснікової, В. Шовкового та ін. Однак сьогодні не здійснено цілісного історико-педагогічного дослідження, де в узагальненому вигляді було б представлено досвід використання певних методів навчання з метою удосконалення діяльнісних можливостей учнів.

Мета статті полягає у історичному аналізі змісту шкільної освіти та спробі з'ясувати застосування методів навчання у період 1960-1970-х років ХХ століття для удосконалення діяльнісних можливостей учнів.

Виклад основного матеріалу. 24 грудня 1958 р. було видано закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [3, с. 53]. У діяльність шкіл згідно цього закону було внесено низку змін. Замість обов'язкової семирічної навчання було здійснено перехід до обов'язкової 8-річної освіти для дітей віком від 7 до 15-16 років. Закон передбачав також організацію виробничого навчання і виробничої практики з метою поєднання навчання з продуктивною працею дітей (вся молодь віком 15-16 років повинна була включатися у посилену суспільно-корисну працю).

Основним завданням школи відповідно до цього закону було те, що «середня школа була покликана готувати освічених людей, які добре знали основи наук і разом з тим були здатними до систематичної фізичної праці, виховувати у молоді прагнення бути корисною для суспільства, брати активну участь у виробництві ціннос-

тей, необхідних суспільству» [3, с. 55]. Вирішення цього завдання було важливою передумовою підвищення культурно-технічного рівня населення та успішної побудови нового суспільства.

Що стосується структури основних типів шкіл, то виглядала вона наступним чином: школи робітничої і селянської молоді (вечірні і заочні середні загальноосвітні школи) – це були школи, де працююча молодь, яка закінчила 8 класів, отримувала середню освіту і підвищувала професійну кваліфікацію протягом 3-х років. У середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням учні могли після закінчення восьмирічного навчання за 3 роки отримати повну середню освіту та професійну підготовку в одній із галузей народного господарства. У технікумах й інших середніх спеціальних навчальних закладах учні отримували на базі 8-річної освіти загальну середню і середню спеціальну освіту.

Практична реалізація закону забезпечила прогрес у розробці і реалізації політехнічної освіти і трудового виховання, поєднання навчання з працею учнів, що в свою чергу сприяло підготовці учнів до різного роду трудової діяльності.

Наприкінці 50-х років ХХ ст. діяльність органів народної освіти, керівників шкіл, вчителів була спрямована на удосконалення навчально-виховної роботи школи, на зміцнення її зв'язку з сім'єю та суспільством. Удосконалення навчально-виховної роботи школи означало і вдосконалення методів навчання: «Перебудова шкільної освіти вимагає змін не лише змісту, а й методів навчання в сторону всебічного розвитку самостійності та ініціативності учнів. Необхідно підвищити наочність навчання, широко використовувати фільми, телебачення і т. п.» [3, с. 51].

Постановою від 10 серпня 1964 р. [3, с. 218] було встановлено двохрічний термін навчання в середній школі на базі 8 класу замість трьохрічного. Школа стала 10-річною. Перехід середніх загальноосвітніх трудових шкіл з одинадцятирічного на десятирічний термін навчання, який був розпочатий з 1 вересня 1964 р., вимагав великої роботи по створенню нових навчальних планів та програм на найближчі роки, які би враховували важливі напрямки удосконалення змісту освіти. Необхідними були такі програми, на думку вчених, які би вводили школярів у світ сучасної науки, озброювали їх знаннями усього найбільш суттєвого. І у зв'язку з тим, що загальноосвітні предмети не могли дати учням необхід-

ні знання техніки та технології, практичні навички у користуванні з технічними засобами, у 1966 р. було прийняте рішення ввести в навчальні плани самостійний предмет – трудове навчання, завданням якого було забезпечення формування в учнів системи політехнічних знань, культури праці, стійких умінь на навичок. У тому ж 1966 р. була відмінена обов'язкова професійна підготовка в загальноосвітніх школах, яка не виправдала себе (лише незначний процент випускників йшли у виробництво за отриманим фахом) [4, с. 147].

Щодо питання, як забезпечити високий розвиток творчих сил і здібностей учнів, їх розумової активності, ініціативи і самостійності, більшість педагогів і психологів підкреслювала, що треба вдосконалювати існуючі методи та прийоми навчання і розробляти нові, бо, на їх думку, головні «внутрішні ресурси» педагогіки – у методах навчання. Модернізація методів тим важливіша, що в школі за останні десятиріччя склався такий погляд, що процес засвоєння спирається головним чином на слово вчителя і на наочність, а не на різноманітну самостійну діяльність учнів під керівництвом вчителя [1, с. 161].

Серед загальних методів, які використовували у 60-70-х роках ХХ ст. виділяли словесні (усний виклад матеріалу вчителем, бесіда, робота з книгою), наочні (демонстрація, екскурсії, самостійні спостереження) та практичні методи навчання (усні вправи, вправи з навчальними машинами, письмові, графічні, лабораторні, практичні роботи).

На основі загальних методів вчителі використовували також специфічні для різних предметів. Так при вивченні мов використовувався граматичний розбір речення, при вивченні літератури – коментоване читання, а при вивченні історії здійснювалася робота над історичним документом.

Названі методи повинні були забезпечити глибоке оволодіння основами наук, сприяти розвитку творчих сил учнів та перетворенню знань у дію. Однак для усвідомленого засвоєння знань потрібно було використовувати у єдності чуттєві образи, практичну діяльність та слово. Саме це і було основною закономірністю процесу навчання у школі у 60-70-х роках ХХ ст.

Вирішення завдань, які були поставлені перед школою на даний період, вимагало самостійної діяльності учнів. Вона була необхідною умовою для формування переконань, розвитку учнів, підготовки їх до практичної діяльності в умовах інтенсивного розвитку науково-технічної інформації.

Ступінь самостійності учнів залежав від мети заняття, змісту навчального матеріалу та підготовки учнів. Завдання вчителя полягало в тому, щоб ускладнювати роботу, враховуючи при цьому можливості самих учнів. Дослідження показали, що проведене на високому рівні труднощів заняття сприяло розвитку учнів та підвищувало ефективність навчання навіть у початкових класах. Самостійна робота ускладнювалася використанням окремих методів навчання. Під час викладу усного матеріалу вчитель пропонував учням оцінити факти та зробити власні висновки, визначити значення повідомленого для сучасності. Під час виконання лабораторних робіт за інструкціями школярі поступово переходили

до самостійної розробки окремих елементів експерименту [1, с. 162].

Для підсилення творчої діяльності учнів часто один метод замінювався іншим. При викладі нового матеріалу замість пояснення вчитель застосовував бесіду, в процесі якої учні самі робили певні висновки. Поряд з демонстрацією на уроці використовувалися власні спостереження в живому куточку, в природних умовах, на виробництві, тощо: «Для підготовки учнів до творчої діяльності вчителі зближали методи навчання з методами дослідження. Так передові педагоги залучали учнів до самостійних спостережень в природі та суспільному житті, до роботи над першоджерелами, проектною роботи, до перевірки отриманих результатів на практиці» [6, с. 204].

Вибір методів навчання даного періоду визначався перш за все цілями освіти. Політехнічна підготовка вимагала екскурсій на виробництво, оволодіння основами виробничої праці, а відповідно й використання конкретних методів.

Важливе місце при виборі методів мав і зміст навчального матеріалу. В різних науках використовувалися різні методи дослідження, що відобразилося і на методах навчання. При вивченні фізики і хімії важливе місце займали спостереження та досліди в лабораторіях, яких не було при вивченні історії. На заняттях історії учні проводили роботу над документами, чого не було в геометрії.

При виборі методів навчання вчителі враховували вікові та індивідуальні особливості учнів. У початкових класах використовували пояснювальне читання, а в старших – самостійну роботу над першоджерелами. Одну і ту ж теорему у слабшому класі пояснював вчитель, у сильнішому учні доводили її самостійно.

Для використання деяких методів навчання мали важливе значення матеріальні умови та оснащення школи. У великих культурних центрах, наприклад, проводилися екскурсії в музеї. Нестача лабораторного й іншого оснащення у низці шкіл ускладнювала, а інколи і взагалі виключала використання ефективних методів навчання. Тому основним завданням учителя, школи та суспільства було також належне оснащення школи.

Більшість методів використовувалася на всіх етапах процесу навчання, однак на різних етапах вони мали різну вагу. Демонстрація наочного матеріалу використовувалася для сприйняття нових знань, практичні роботи – для формування трудових умінь та навичок, графічні роботи – для закріплення та застосування знань. Бесіда використовувалася на всіх етапах навчального процесу.

Використання різноманітних методів було зумовлене тим, що жоден метод не відповідав вимогам, поставленим змістом навчання, метою виховання й іншими факторами. Потрібно також відмітити, що в одній і тій же ситуації вчитель міг використати різні методи, оскільки клас не був однорідним та й вчитель міг поставити інші завдання до уроку. Вчитель самостійно обирав методи для кожного класу, враховуючи при цьому його особливості, умови роботи, а також власні особливості, оскільки вчитель, який краще володів майстерністю розповіді чи лабораторною технікою, звичайно ширше використовував дані методи.

Важливим методом, який забезпечував засвоєння систематичних знань, був усний виклад матеріалу вчителем. Він давав можливість викласти знання в строгій системі, повідомити нове, показати значення цього нового в повсякденному житті. Добре продуманий виклад матеріалу збуджував зацікавленість, а яскраве слово вчителя впливало на емоції учнів, підсилювало виховний вплив на них викладеного матеріалу. Однак усний виклад вимагав напруженої уваги. Вчитель часто не міг пристосуватися до темпів сприйняття окремих учнів. Не у всіх уява розвинута настільки, щоб сприймати все на слух. Тому усний виклад матеріалу часто поєднувався з бесідою або іншими методами і саме тому «усний виклад матеріалу супроводжує всі решта методи навчання і є важливим шляхом, який забезпечує засвоєння систематичних знань, науково обґрунтованих вмінь та навичок» [5, с. 122].

Основними видами усного викладу матеріалу, що застосовувалися у школах у 60-70-х роках ХХ ст. були розповідь, пояснення та шкільна лекція.

Для розповіді характерне використання яскравого переконливого матеріалу і «під розповіддю розуміється короткий послідовний виклад вчителем фактичного матеріалу, який належить до теми, що вивчається, опис того чи іншого факту чи події, в молодших класах – зміст якогось твору» [5, с. 121]. В розповіді використовувалися також аналіз та узагальнення, без цього вона б не забезпечувала засвоєння основ наук. Тривала розповідь близько 10 хвилин в молодших класах і до 25 хвилин в старших. Тільки за такої тривалості забезпечувалася увага учнів. Переважно розповідь використовувалася при викладанні гуманітарних наук. Все частіше вчителі запрошували на уроки ветеранів, новаторів виробництва, спеціалістів різноманітних підприємств, колгоспів та радгоспів. Часто вчителі разом із запрошеними готували питання, які підлягали висвітленню.

Поряд з розповіддю широко застосовувалося і пояснення, в результаті якого вчителі розкривали правила, поняття, закони. Пріоритетну роль в поясненні займали аналіз фактів та докази. Під час пояснення вчителі використовували записи, підрахунки, залучали учнів до відповідей на питання, виконання певних дій, до участі в роздумах та формулюванні висновків.

Участь учнів в поясненні наростала в міру переходу їх у старші класи. Так, на уроках геометрії вони доводили теореми, на уроках фізики – робили висновки із дослідів.

Пояснення вчителя мало деякі особливості на заняттях в шкільній майстерні, в навчальному цеху, на навчальній ділянці. Вчитель в основному пояснював сам характер роботи, яку потрібно було виконати, показував вироби, інструменти та прийоми роботи, попереджаючи при цьому про можливі помилки. Так, наприклад, коли учні прийшли працювати в майстерню, вчитель пояснює нову тему та проводить з ними контрольну бесіду про те, яким має бути зубило, для чого воно використовується [7, с. 21]. Таке пояснення називали вступним інструктажем й інколи його виділяли в окремий вид усного викладу.

У старших класах проводилися шкільні лекції, де вчитель викладав у послідовності якусь питан-

ня, в основі якого були одна-дві проблеми. Усі положення лекції обґрунтовувалися вчителем. Якщо порівняти шкільну лекцію з розповіддю та поясненням, то вона була більш складною формою викладу матеріалу, але й відрізнялася від лекції у вищому навчальному закладі. В середній школі викладався весь основний матеріал, що належав до одного з питань програми. Щоб забезпечити розуміння матеріалу, лекція інколи переривалася запитаннями до учнів і їхніми відповідями. Шкільна лекція тривала не довше, ніж один урок і закінчувалася короткою бесідою за її змістом.

Усний виклад матеріалу вчителем відповідав певним вимогам, що ставилися до змісту навчання: науковості, ідейності та зв'язку з практикою. Матеріал вчитель викладав на основі нових досягнень науки і культури, використовуючи при цьому дані, які ще не були включені у підручники, повідомляючи також про суперечності в науці, повідомлений матеріал мав виховний вплив на учнів, оскільки він базувався на науковому розумінні дійсності, а вчитель своєю чергою поєднував виклад матеріалу з питаннями тогочасності, демонстрував значущість даного питання. Виклад матеріалу містив факти, практичний матеріал та інші докази, які спонукали учнів до узагальнення почутого.

У молодших класах вчитель повідомляв весь матеріал підручника, в середніх та старших учні засвоювали деякі факти в процесі самостійного читання. Обов'язковими для повідомлення вчителем були правила та закони. Під час усного викладу матеріалу вчителем використовувалося поряд з ілюстраціями стиснуте ділове мовлення, яке було характерним для таких предметів як математика, фізика, хімія, де досягалася ясність викладу за допомогою таблиць, діапозитивів, кінокартин.

Виклад нового матеріалу вчитель поєднував з попередніми знаннями учнів, вказуючи на тему чи основні питання. Якщо це було можливо, то він створював проблемну ситуацію. Вчитель чи навіть самі учні готували питання для обговорення, що допомагало зацікавити учнів, сконцентрувати їхню увагу. Зв'язок з попереднім матеріалом та проблемна ситуація створювалися під час бесіди.

Щоб виклад матеріалу дав необхідні результати, учні мали чітко уявити собі факти, що повідомлялися, зрозуміти загальні положення та докази, запам'ятати матеріал, щоби надалі використовувати його у своїй роботі. Це давалося учням нелегко, оскільки вчитель викладав матеріал безперервно. Важливою умовою, що сприяла ефективності усного викладу матеріалу, було повідомлення цілі, яке стимулювало мислення учнів та викликало задоволення у зв'язку з наближенням до неї.

Різними були думки педагогів щодо того, чи потрібно вести записи учням під час усного викладу. Одні вважали, що це веде до неграмотності, оскільки під час лекції учень не звертає увагу на орфографію. В молодших класах вчитель записував весь матеріал на дошці, а учні списували його.

Досвід показав, що в середніх класах саме за допомогою записів у зошити тем, формул, нових термінів, важливих назв, хронологічних даних, планів лекцій, розповідей учні краще засвоювали матеріал. Виділення суттєвого потребувало по-

стійної уваги та активної мислительної діяльності. Вчитель повторював матеріал неодноразово. Позитивний результат досягався, коли учні вели записи самостійно.

До словесних методів, який також часто використовувалися на уроках, належала бесіда, якою називали «...такий метод, при якому учні відповідають на питання вчителя, або висловлюються за їх змістом, а вкінці підводять підсумки» [6, с. 212].

Бесіда мала колективний характер в оволодінні знаннями, що зміцнювало увагу учнів, стимулювало мисленеву активність, розвивало ініціативу, забезпечувало взаємне збагачення досвідом, створювало умови для систематичної самоперевірки.

Повідомлення нового матеріалу в ході бесіди потребувало великої затрати часу. Не всі учні встигали з класом, інколи учні запам'ятовували неправильні відповіді, а вчитель не завжди міг проконтролювати, як працює кожен. Тому бесіду часто поєднували з усним викладом вчителя та самостійною роботою учнів.

Бесіда мала також цілеспрямований характер: поглиблення набутих знань, розвиток здатності мислити, самостійно приходити до висновків, вчитися: «Бесіда як метод навчання стимулює виникнення в учнів самостійних питань і прагнення отримати на них відповідь. Потрібно заохочувати продумані питання з боку учнів, так як це є показником поглибленої роботи, вміння самостійно підійти до проблеми» [6, с. 214].

У середніх та старших класах часто проводили бесіди, в яких питання та обговорення були за ініціативою учнів. Під час таких бесід обговорювалися різноманітні явища природи. При цьому учні використовували матеріал з книг та журналів, документи, особисті спостереження. Вчитель активно втручався, коли учні відходили від теми, допускали помилки, які могли вплинути на результат навчання.

У старших класах користувалися популярністю навчальні диспути – словесний метод навчання, суть якого полягає в цілеспрямованому зіставленні різних поглядів на наукову чи суспільну проблематику з метою формування в учнів оцінних суджень, зміцнення світоглядних позицій. Основна їх функція полягала у стимулюванні пізнавального інтересу. Це були диспути про розвиток якогось району або підприємства, твори літератури чи письменників, значення якоїсь історичної події, відкриття, винаходу.

На відміну від бесіди при проведенні диспуту прихильники різних точок зору визначилися заздалегідь. Учні ретельно готувалися до диспуту, отримуючи також консультацію вчителя.

Диспути приносили велику користь та викликали зацікавленість учнів, якщо їх тема торкалася актуальних проблем. У проведенні диспутів учні були активними, коли були добре підготовленими, що вимагало великих зусиль, оскільки потрібно було відповідати на питання опонентів. Диспути сприяли активній самостійній роботі учнів. Вчитель, використовуючи цей метод навчання на уроці, лише контролював час і порядок виступів, слідкував, щоб учні не відхилялись від теми, а в кінці підводив підсумки щодо теми та оцінював виступи. Оскільки підготовка диспутів займала багато часу, то проводилися вони нечасто.

Першочергове значення серед словесних методів навчання у 60-70-х рр. ХХ ст. мала робота з книгою. Перевагами книги було те, що в ній вміщено узагальнений досвід, нагромаджений людством, виклад систематичних знань та матеріал для самостійної роботи. Однак недоліком книги було те, що вона не відображала найновіших даних, не була пристосована до певних груп учнів: «Читаючи таку книгу, учень позбавлений допомоги вчителя, не чує виступів товаришів, і йому дуже важко виділити саме головне» [6, с. 214]. Тому роботу з книгою вчителі часто поєднували з іншими методами навчання.

Багато психологів та педагогів досліджуваного періоду (Б.П. Єсіпов, М.О. Данилов, М.І. Кругляк, Н.Г. Дайрі та ін.) працювали над питанням, як навчити учнів самостійно працювати над підручником. Спочатку учні мали проглянути зроблені на уроці записи, згадати пояснення вчителя в класі і лише після того перейти до читання книги.

Вчителі намагалися зробити роботу з книгою цікавою для учнів. Вони передбачали завдання за підручником: усні та письмові відповіді на запитання, складання таблиць, діаграм, графіків, карт, виконання неважких практичних робіт (наприклад з фізики). Такі завдання були спрямовані на поглиблення знань і мали на меті засвоєння учнями програмного матеріалу.

Робота над першоджерелами проводилася в класі у 1-6 класах, а в 7-10 учні читали багато творів самостійно. Доступні документи і частини творів учні опрацьовували самостійно вдома.

У старших класах учнів привчали конспектувати чи складати розгорнутий план, що було важливим для засвоєння матеріалу, а також важливим елементом самоосвіти, оскільки саме робота над першоджерелами мала виробляти вміння робити доповідь, писати твори, готувати реферат на основі конспектів та планів.

Окрім словесних методів використовувалися вчителями на уроці і наочні, серед яких можна виділити демонстрацію, екскурсії, самостійні спостереження.

Демонстрація, якою називали «показ конкретних предметів, явищ і процесів в природі або в зображенні» [6, с. 214], надавала можливість вчителю звернути увагу учнів на окремі сторони певного зображуваного об'єкта, зацікавити учнів, щоб вони могли осмислити спостереження та визначити його значення. Для виконання цього завдання демонстрація часто поєднувалася зі словом учителя та учнів. Під час демонстрації вчитель показував матеріал у вигляді ілюстрації або ж у русі, як показ діючих об'єктів, дослідів, кінофільмів та ін. Якщо учні мали познайомитися з об'єктом в цілому, то вчитель надавав перевагу натуральному предметові, а коли учні знайомилися з внутрішніми властивостями об'єкту, тоді демонстрація починалася з символічного зображення.

До розкриття сутності зображуваного вчителі залучали і учнів, що в свою чергу підвищувало їх спостережливість і пізнавальну активність. Учні повинні були, наприклад, повідомити про зміст ілюстрації, порівняти дві різні, зробити висновки з побаченого. Під час демонстрації все частіше у досліджуваній період почали використовувати патефон, магнітофон, радіо, які давали можливість учням в процесі вивчення іноземної мови

почути слово носіїв, порівняти з власною мовою, відмітити дефекти.

Демонстрації проводилися не лише в навчальних приміщеннях, а й на природі, виробництві, в музеях. У зв'язку з цим вчителі виділяли метод екскурсій, тобто показ якогось предмету чи явища у природній обстановці, на заводі, фабриці чи пришкольній ділянці. Екскурсії були засобом оволодіння систематичними знаннями лише в поєднанні з поясненням вчителя, використанням книги, практичними роботами та іншими методами.

Поряд з екскурсією проводилися самостійні спостереження учнів. Школярі вели спостереження самостійно або під керівництвом учителя, вивчали предмети та явища у розвитку. Учні спостерігали, наприклад, за різними рослинами, збирали матеріал щодо різних питань виробництва, вели свої записи і тоді на основі своїх спостережень робили висновки. Результати цих спостережень обговорювалися на уроках. А.М. Алексюк наголосив однак, що «можливості шкільних навчальних спостережень і експериментів завжди обмежені і через те їх потрібно доповнювати матеріалом підручника, інформаційним викладом учителя за допомогою розповіді, пояснення, шкільної лекції» [1, с. 189].

До практичних методів навчання, які широко застосовувалися вчителями у 60-70-х роках ХХ ст., належали різні види вправ, які мали формувати вміння та навички учнів. Це були усні та письмові вправи. Усні вправи давали можливість проводити роботу швидко, без затрат на техніку записів, а письмові роботи давали можливість виконувати більш складні завдання, перевіряти та покращувати зроблене, порівнювати його окремі елементи. Зоровий образ записаного сприяв закріпленню знань, вмінь та навичок. Виконання письмових робіт виховувало акуратність, розвивало спостережливість та підвищувало грамотність. При виконанні вправ вчитель користувався принципом від простого до складного. Де було можливим, він використовував також матеріал інших дисциплін, матеріал суспільної практики.

У досліджуваній період широкого розповсюдження набули коментовані вправи, тобто фронтальні письмові роботи всього класу з використання засвоєних знань, які супроводжувалися поясненнями коментатора до невеликих частин. Таке коментування привчало учнів поєднувати в процесі формування вмінь та навичок письмо з поясненням, з іншого боку, на відміну від попередніх пояснень до всієї вправи, яка включала низку правил, учні не забували їх та допускали менше помилок при виконанні вправ.

Велика увага приділялася також творчим роботам, які розвивали самостійність та ініціативу учнів. Творчі усні та письмові роботи проводилися перш за все при вивченні рідної та іноземної мови і літератури. З кожним роком ці роботи набували все більшого значення і з інших предметів у тих вчителів, які систематично вчили учнів самостійно і з цікавістю оволодівати знаннями, творчо мислити і діяти.

Письмові твори виконувалися як в класі, так і вдома. Під час виконання творчих робіт вдома учні могли добре продумати тему, використати літературні джерела, провести додаткові спосте-

реження, відшліфувати роботу. При написанні творів учні мали опрацювати необхідний матеріал до теми, перевірити достовірність фактичних даних, забезпечити послідовність викладу, граматичну та орфографічну правильність, стилістичну чіткість і виразність, вибрати найбільш раціональний спосіб роботи.

На відміну від творів доповіді вимагали від учнів значної самостійності. Тема доповіді виходила за рамки програми. Матеріал був присвячений переважно якомусь питанню, при вирішенні якого учень відстоював свою точку зору. Учні виступали з питань науки і техніки, літератури і мистецтва, суспільного життя. Доповідь робилася усно, а доповідаючий при цьому використовував свій план, виписки, показував ілюстративний матеріал.

Близькими до письмових робіт були графічні роботи, які уточняли сприйняття, допомагали осмислити і закріпити знання, розвивати спостережливість. Вміння графічно зобразити матеріал було важливим для політехнічної підготовки. У практиці початкової та середньої школи широко використовувалися різноманітні графічні роботи: замальовки, виготовлення карт, креслень, схем, складання таблиць, діаграм та графіків, виготовлення плакатів, стендів, альбомів. Всі ці види графічних робіт привчали учнів до самостійної діяльності.

В окрему групу були виділені вправи з навчальними машинами. Були сконструйовані різні машини, які використовували в системі програмованого навчання і для засвоєння знань і навичок, для їх удосконалення, для врахування результатів. Машини фіксували відповіді, а вчитель озайомлювався з ними. В більшості складних машин була передбачена можливість виправлення помилок.

Лише складні електро-обчислювальні машини з тисячами відповідей могли допомогти в осмисленні навчального матеріалу, розвитку творчої активності учнів. Однак навіть у цьому випадку вони не могли замінити вчителя, який керував процесом навчання.

Типовим методом, який використовували при вивченні наук про природу були лабораторні роботи, як «...метод, завданням якого є безпосереднє вивчення учнями в шкільних умовах предметів та явищ природи за допомогою спеціального обладнання: мікроскопів, інструментів, вимірних приборів» [6, с. 231]. Практична діяльність учнів у процесі виконання лабораторних робіт озброювали їх вміннями та навичками політехнічного характеру, знайомила з методикою наукового експерименту, вчила поводитися з приладами та інструментами. Правильно поставлені лабораторні роботи розвивали спостережливість, пізнавальні здібності, виховували точність, культуру праці. Учні привчилися планувати хід операції, охайно поводитися з майном, працювати в колективі, долати труднощі.

Лабораторні роботи або передували вивченню теоретичного матеріалу, або виконувалися паралельно з його викладом. Проводилися вони як фронтально, так і індивідуально. На фронтальних заняттях всі учні класу мали однакове обладнання і виконували однакові роботи під керівництвом вчителя. При виконанні індивідуаль-

них робіт учні могли виконувати різні частини роботи в один і той самий час. Ці індивідуальні лабораторні завдання розвивали самостійність учнів та сприяли удосконаленню їх діяльнісних можливостей.

Проведення лабораторних робіт вимагало систематичного поповнення та ремонту обладнання. В передових школах був відмічений досвід роботи всього колективу по ремонту, поповненню та удосконаленню приладів, апаратів, посібників. Така робота прищеплювала учням технічні навички, сприяла політехнічній підготовці та виховувала позитивне ставлення до навчання.

З часом в навчальній практиці почали використовувати самостійні дослідження поза школою, лабораторією, які мали на меті підтвердження вивчених закономірностей новими дослідженнями або накопичення матеріалу для нових узагальнень.

Практичні роботи проводилися у школах для озброєння учнів політехнічними вміннями та навичками, підготовки до праці. Суть їх полягала у виконанні учнями основних трудових операцій, які застосовували на виробництві. Вони виховували інтерес до техніки, виробництва, прагнення працювати раціонально, дбайливо ставитися до інструментів та матеріалів. Вони допомагали також орієнтуватися в деяких професіях. Практичні роботи широко застосовували на уроках праці,

машинознавства, електротехніки, в процесі суспільно-корисної праці учнів.

Свою дослідницьку діяльність учні розпочинали ще в молодших класах в живому куточку, або на навчально-дослідній ділянці. Працюючи на ділянці або фермі, учні перевіряли ту чи іншу систему агротехнічних заходів, здійснювали догляд за тваринами, боролися разом з працівниками за підвищення ефективності праці.

Така робота, незважаючи на усі труднощі, давала високі результати: підвищувалась зацікавленість, ініціатива і свідоме ставлення до навчання, зростав рівень підготовки учнів до трудової діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи вище сказане потрібно відмітити, що у 60-70-х роках ХХ ст. вчителі використовували різноманітні методи навчання для удосконалення діяльнісних можливостей учнів, оскільки використання окремого методу давало ефективніші результати для розвитку діяльнісних можливостей учнів лише у поєднанні з іншими методами навчання.

Перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку полягають у дослідженні використання методів навчання як чинника удосконалення діяльнісних можливостей учнів у 80-х роках ХХ століття.

Список літератури:

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. – 2-е вид., перероб. і доп. / А. М. Алексюк – К.: Радянська школа, 1981. – 206 с.
2. Народное образование в РСФСР / Под ред. М. П. Кашина и Общеобразовательная школа: сборник документов. 1917-1973 гг. М., 1974. – 560 с.
3. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сборник документов. 1917-1973 гг. М., 1974. – 560 с.
4. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (1961-1986) / Под ред. Ф. Г. Паначина, М. Н. Колмаковой, З. И. Равкина. – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.
5. Очерки педагогики. Под ред. А. Г. Ковалева, А. К. Бушли, Н. В. Кузьминой, Изд-во Ленин. ун-та, 1963. – 312 с.
6. Педагогика. Курс лекций. Под общ. ред. Г. И. Щукиной и др. – М.: Просвещение, 1966. – 648 с.
7. Скаткин М. Н. О дидактических основах связи обучения с трудом учащихся / М. Н. Скаткин – М.: Учпедгиз, 1960. – 72 с.

Вайло Е.М.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ С ЦЕЛЬЮ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Аннотация

В статье осуществлен исторический анализ развития содержания школьного образования в 60-70-х годах ХХ века. Выделены основные задачи школьного образования в исследуемый период. Сделана попытка раскрыть достижения и недостатки образовательной политики в указанный период. Исследована проблема влияния учебного материала на выбор методов обучения. Выявлено практические аспекты применения методов обучения с целью усовершенствования деятельности учащихся.

Ключевые слова: метод, деятельность, обучение, ученики, образование.

Vaylo K.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

APPLICATION OF TEACHING METHODS WITH THE AIM OF IMPROVING ACTIVE PUPILS' ABILITIES (HISTORICAL ASPECT)

Summary

The current article analyzes the development of the content of school education in the 60-70-ies of the 20th century. The main tasks of school education were identified in the study period. An attempt was made to reveal the achievements and shortcomings of the educational politics in this period. It was investigated the problem of the influence of educational material on the choice of teaching methods. The practical aspects of the use of teaching methods with the aim to improve the pupils' activities are found out.

Keywords: method, activity, education, pupils, education.